

اصول فقه ۲ (حلقه ثانیه)

سطح ۲

درس ۴۴

استاد: حجت الاسلام والمسلمین علم الهدی

آموزشیار: آقای علی اکبر دهقانی

مقدمه

اولین دغدغه بزرگان اصول پس از ذکر معنای حقیقی و مجازی ارائه راه‌کاری برای شناخت و تمییز معنای حقیقی و مجازی است. از میان راه‌های ارائه شده سه راه از همه مهم‌تر و مورد عنایت بیشتری است؛ ولی همگی به نوعی با اشکال مواجه شده‌اند. شهید صدر پس از ذکر تبادر به عنوان مهم‌ترین راه‌کار، سعی در رد اشکال آن نمود و عملاً تبادر را به عنوان علامت حقیقت پذیرفت. لکن امر درباره صحت حمل که در این درس به عنوان دومین راه-کار مطرح می‌گردد چنین نیست.

متن درس

[علامات الحقيقة و المجاز:

ذكر المشهور عدة علامات لتمييز المعنى الحقيقي عن المجازي.

منها: التبادر من اللفظ ...]

و منها: صحة الحمل فان صح الحمل الأولى الذاتى لللفظ المراد استعمالاً حاله على معنى، ثبت كونه هو المعنى الموضوع له، و ان صح الحمل الشائع ثبت كون المحمول عليه مصداقاً لعنوان هو المعنى الموضوع له اللفظ، و إذا لم يصح كلا الحملين ثبت عدم كون المحمول عليه نفس المعنى الموضوع له و لا مصداقه.

و الصحيح ان صحة الحمل انما تكون علامة على كون المحمول عليه هو نفس المعنى المراد فى المحمول أو مصداق المعنى المراد، اما ان هذا المعنى المراد فى جانب المحمول هل هو معنى حقيقى للفظ أو مجازي، فلا سبيل إلى تعيين ذلك عن طريق صحة الحمل، بل لا بد ان يرجع الإنسان إلى مرتكزاته لكى يعين ذلك.

علائم حقیقت و مجاز

معنایی که با یک اقتران و توسط واضع به لفظ مرتبط می‌شود، معنای حقیقی و معنایی که به جهت اقتران با معنای حقیقی با لفظ مرتبط می‌شود، معنای مجازی نامیده می‌شود.

مشهور، راه‌هایی را برای شناخت معنای حقیقی و مجازی بیان نموده‌اند. تبادر به عنوان اولین راه‌کار بیان و بررسی شد. دومین راه، طریقه صحت حمل است که پس از بیان یک مقدمه بیان می‌گردد.

مقدمه

در هر حملی باید میان موضوع قضیه و محمول آن نوعی اتحاد وجود داشته باشد. اتحاد میان موضوع و محمول به دو صورت ممکن است:

الف) اتحاد مفهومی: گاهی موضوع و محمول در مفهوم متحدند. مانند «الانسان، حیوان ناطق»؛ حیوان ناطق همان انسان است و تنها در اجمال و تفصیل با یکدیگر فرق دارند. چنین حملی «حمل ذاتی اولی» نامیده می‌شود.

ب) اتحاد مصداقی: گاه موضوع و محمول در مفهوم با هم مغایرند، لکن در مصداق متحدند. مانند «زید، انسان»؛ در این مثال میان زید و انسان در مفهوم تفاوت است؛ زیرا نمی‌توان گفت: «الانسان زید»؛ ولی مصداق خارجی زید با مصداق انسان یکی است. چنین حملی، «حمل شایع صناعی» نامیده می‌شود.

صحت حمل اولی ذاتی، علامت حقیقت

برای شناخت معنای حقیقی و مجازی باید لفظ را محمول و معنای مشکوک را موضوع قضیه قرار داد. آنگاه اگر حمل لفظ بر معنا به نحو حمل اولی ذاتی صحیح بود، صحت حمل دلیل بر این است که معنای مشکوک، معنای حقیقی لفظ مزبور است؛ زیرا در حمل ذاتی، میان موضوع (معنای مشکوک) و محمول (لفظ مورد نظر)، اتحاد مفهومی وجود دارد. بدین ترتیب وقتی می‌گوییم: «الحيوان المفترس، أسد»، صحت حمل اولی ذاتی «أسد» بر «حيوان مفترس» کاشف از این است که معنای اسد، مفهوم «حيوان مفترس» است، یعنی معنای حقیقی «أسد»، «حيوان مفترس» است.

تطبیق

و منها^۱: صحة الحمل فان صح الحمل الأولى الذاتی للفظ المراد استعمالاً^۲ حاله علی معنی، ثبت^۳ کونه هو المعنی الموضوع له.

و از علائم شناخت معنای حقیقی، صحت حمل است. پس اگر حمل اولی ذاتی لفظی که اراده شده شناخت حال آن، بر معنای مورد نظر صحیح باشد، ثابت می‌شود که آن معنا، همان معنای موضوع له است.

^۱ مرجع ضمیر: علائم حقیقت و مجاز.

^۲ نائب فاعل «المراد».

^۳ جزای شرط.

صحت حمل شایع صناعی، علامت حقیقت

مشهور، راه‌هایی را برای شناخت معنای حقیقی و مجازی بیان نموده‌اند. دومین راه، طریقه صحت حمل است. حمل به دو صورت ذاتی اولی و شایع صناعی متصور است. مستفاد از صحت حمل اولی بیان شد. اما در صورتی که حمل لفظ بر معنای مشکوک تنها بر اساس حمل شایع صناعی صحیح باشد و حمل اولی ذاتی ممکن نباشد، گرچه با صحیح نبودن حمل ذاتی اولی نمی‌توان اثبات کرد که معنای مشکوک همان معنای حقیقی لفظ است؛ ولی از صحت حمل شایع صناعی استفاده می‌شود که معنای مشکوک با مصداق معنای حقیقی لفظ متحد است. به عبارت بهتر، گرچه نمی‌توان ادعا کرد معنای مزبور، معنای حقیقی لفظ است؛ اما به جهت صحت حمل شایع صناعی می‌توان گفت معنای مشکوک، یکی از مصادیق معنای موضوع‌له لفظ - که برای ما ناشناخته است - است؛ زیرا در حمل شایع صناعی میان موضوع و محمول در مصداق اتحاد وجود دارد. مثلاً وقتی می‌گوییم: «زید انسان»، میان زید و انسان، اتحاد مفهومی وجود ندارد؛ ولی حمل شایع صناعی صحیح بوده و از صحت آن کشف می‌شود زید یکی از مصادیق مفهوم واقعی «انسان» است.

تطبیق

و ان صح الحمل الشائع ثبت كون المحمول عليه^۱ مصداقاً لعنوان هو المعنى الموضوع له اللفظ.

و اگر حمل شایع صناعی لفظ بر معنا صحیح باشد، ثابت می‌شود که موضوع، مصداق عنوانی است که معنای حقیقی و موضوع‌له لفظ است.

عدم صحت حمل اولی و شایع، علامت مجاز

با قرار دادن لفظ به عنوان محمول و معنای مشکوک به عنوان موضوع می‌توان معنای حقیقی را از مجازی تشخیص داد. پس اگر حمل لفظ بر معنا به حمل اولی صحیح باشد، اثبات می‌شود معنای مشکوک، موضوع‌له لفظ است و اگر حمل به نحو شایع صناعی صحیح باشد، کشف می‌شود معنای مشکوک یکی از مصادیق معنای لفظ مورد نظر است و حمل لفظ بر آن حقیقی است، نه مجازی. اما در صورتی که حمل لفظ بر معنا به هیچ‌یک از دو صورت اولی و شایع صحیح نباشد، اثبات می‌شود استعمال لفظ در آن معنا مجازی است؛ زیرا با فساد حمل اولی ذاتی اثبات می‌شود میان لفظ و معنا اتحاد مفهومی وجود ندارد و با فساد حمل شایع صناعی کشف می‌شود معنای مشکوک از مصادیق معنای لفظ نیست. و طبیعی است که استعمال لفظ در معنایی که نه موضوع‌له است و نه از مصادیق معنای آن، مجازی است.

تطبیق

و إذا لم يصح كلا الحملين، ثبت عدم كون المحمول عليه^۲ نفس المعنى الموضوع له و لا مصداقه.

^۱ یعنی: موضوع.

^۲ یعنی: موضوع.

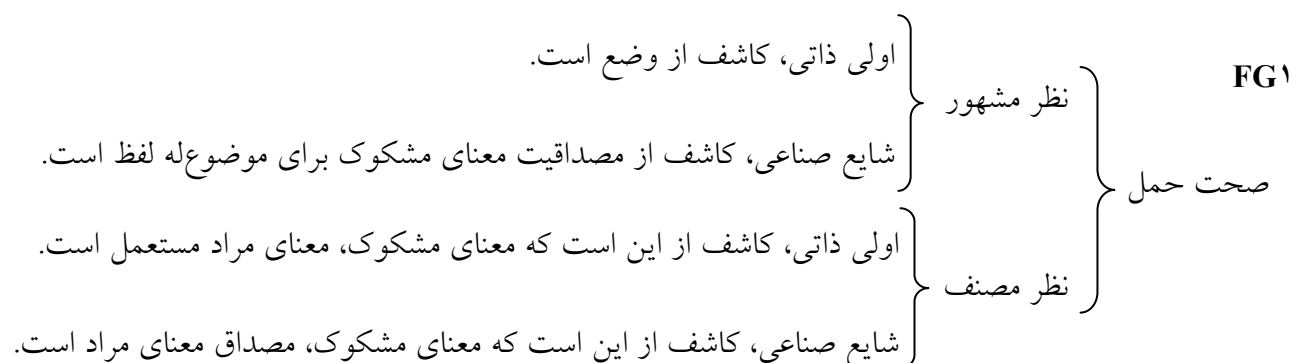
و هرگاه هیچ‌یک از حمل اولی ذاتی و شایع صناعی صحیح نباشد ثابت می‌شود موضوع، نه خود معنای موضوع‌له است و نه مصداق آن.

Sco۲ ۱۴:۱۹

دیدگاه مصنف درباره علامت بودن صحت حمل

بیان شد که صحت حمل به عنوان دومین علامت حقیقت معرفی شده است. لکن صحیح این است که صحت حمل ذاتی اولی و شایع صناعی هیچ‌یک دلالتی بر حقیقی بودن معنا یا حقیقی بودن استعمال ندارند؛ زیرا صحت حمل به هر دو نوعش در استعمال مجازی نیز وجود دارد. وقتی متکلم می‌گوید: «الرجل الشجاع، أسد» با آن‌که رجل شجاع معنای حقیقی لفظ اسد نیست؛ ولی بدان جهت که متکلم از «أسد» رجل شجاع را اراده نموده است، معنای أسد، در استعمال مستعمل، رجل شجاع بوده و حمل أسد به نحو اولی ذاتی بر رجل شجاع صحیح است؛ زیرا معنای أسد در مراد مستعمل «رجل شجاع» است، نه حیوان مفترس. همین‌طور حمل شایع صناعی أسد بر رجل شجاع صحیح است؛ زیرا رجل شجاع و أسد در مصداق با هم متحدند.

بدین ترتیب، صحت حمل اولی کاشف از این است که معنای مشکوک، همان معنایی است که مراد متکلم بدان تعلق گرفته است و صحت حمل شایع صناعی، کاشف از این است که معنای مشکوک، مصداق معنایی است که متکلم اراده نموده است. اما این‌که معنای مراد متکلم، معنای حقیقی است یا مجازی، هیچ دلالتی نداشته و ممکن است معنا حقیقی یا مجازی باشد. از این‌رو برای شناخت معنای حقیقی باید به ارتکاز و تبادر مراجعه نمود.

تطبیق

و الصحيح ان صحة الحمل انما تكون علامة على كون المحمول عليه هو نفس المعنى المراد في المحمول أو مصداق المعنى المراد،

عقیده صحیح این‌که صحت حمل نشانه این است که موضوع، همان معنایی است که از لفظ محمول اراده شده است یا مصداق آن معنای مراد است.

اما ان هذا المعنى المراد في جانب المحمول هل هو معنى حقيقى لللفظ أو مجازى، فلا سبيل إلى تعيين ذلك عن طريق صحة الحمل، بل لا بد ان يرجع الإنسان إلى مرتكزاته لكي يعين ذلك.

اما این که این معنای مراد در طرف محمول آیا معنای حقیقی لفظ است یا مجازی؟ پس راهی به سوی تعیین آن از طریق صحت حمل وجود ندارد، بلکه ناچار است که انسان به مرتکبات خود مراجعه کند تا حقیقی و مجازی بودن معنا را تعیین کند.

Sco^۳ ۲۰:۱۴

چکیده

۱. در هر حملی اتحاد میان موضوع و محمول لازم است. اگر این اتحاد در مفهوم باشد، حمل، ذاتی اولی است و اگر در مصداق باشد، حمل شایع صناعی است.
۲. به اعتقاد مشهور برای شناخت معنای حقیقی و مجازی باید لفظ را محمول و معنای مشکوک را موضوع قرار داد. پس اگر حمل به نحو اولی ذاتی صحیح بود، صحت حمل کاشف از این است که معنای مشکوک، معنای موضوع له لفظ است. و اگر به نحو شایع صناعی صحیح بود، صحت حمل کاشف از این است که معنای مشکوک مصداق موضوع له لفظ است. و اگر حمل به هیچ یک از دو نوع آن صحیح نبود، فساد حمل کاشف از این است که استعمال لفظ در معنای مشکوک، اسنعمال مجازی است.
۳. به اعتقاد مصنف صحت حمل اولی کاشف از این است که معنای مشکوک، معنای مراد متکلم است و صحت حمل شایع صناعی از مصداق بودن معنای مشکوک برای معنای مراد متکلم پرده بر می دارد. و شناخت حقیقت و مجاز تنها با مراجعه به ارتکاز ممکن است.